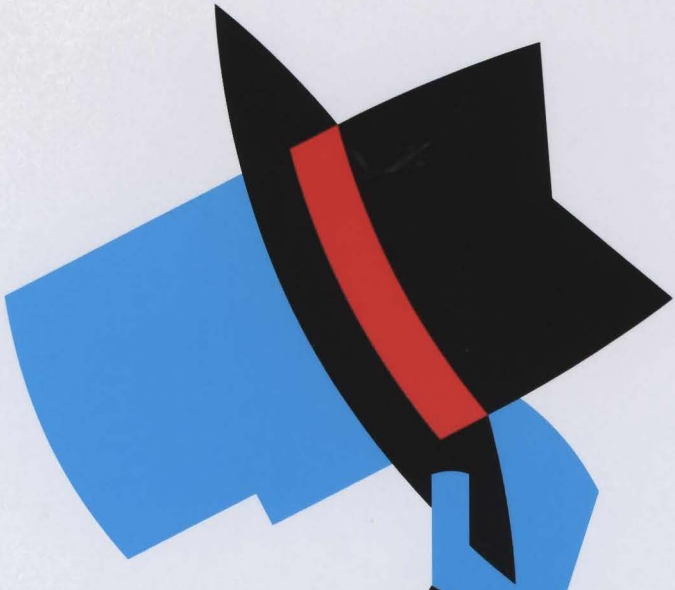

KONFORMISTA

ALBERTO MORAVIA

TEATR POWSZECHNY W WARSZAWIE

ADAPTACJA I REŻYSERIA Marek Fiedor
SCENOGRAFIA Monika Jaworowska
MUZYKA I OPRACOWANIE MUZYCZNE Tomasz Hynek
ŚWIATŁO Justyna Łagowska
PROJEKCJE Mirek Kaczmarek
ASYSTENT REŻYSERA Kazimierz Wysota
INSPICJENT / SUFLER Ewa Kancler-Żeleńska

obsada
MARCELLO Michał Sitarski
GIULIA Paulina Holtz
LINA Zina Kerste (gościnnie)
QUADRI / OJCIEC Dariusz Siastacz
MATKA Olga Sawicka
PUŁKOWNIK Jerzy Schejbal
LINO Aleksandra Bożek
KSIĄDZ Kazimierz Wysota

prapremiera 4 marca 2011
scena 200

ALBERTO MORAVIA

KONFORMISTA

IL CONFORMISTA
przekład Zofia Ernstowa

Alberto Moravia (1907–1990)

NARRATOR XX WIEKU

Pisarz bardzo znany, bardzo popularny, który kształtował gusty czytelnicze nie tylko we Włoszech. Jego książki w liczbie blisko 40 tłumaczone były na 35 języków. Komentowali je wybitni krytycy. Wywarł znaczący wpływ na generację młodych pisarzy włoskich. Nawet ci, którzy buntowali się przeciwko niemu, nie zgadzali z jego poglądami politycznymi – adorowali go. Widzieli w nim pisarza nie tylko utalentowanego, ale i genialnego. Nazywali go mistrzem, „narratorem XX wieku".

Na pewno był wielkim świadkiem obyczajów XX wieku. Malarzem zepsucia burżuazji, rozpadu norm moralnych, malarzem słabości i inercji, egzystencji wyalienowanych. Życie seksualne było jednym z jego głównych tematów. Życie, które sprawia przyjemność i niszczy człowieka. Rodzi dramaty. Wbrew pozorom Moravia nie jest pisarzem erotycznym. To raczej realista, który opowiada o niedoskonałej rzeczywistości ludzkiej, pokazuje rany. Miłość ma u niego zawsze wymiar niespełnienia, czegoś za czym się tęskni, o czym się marzy. Jest krzykiem pragnienia.

Niektórzy krytycy nazywają go poetą realizmu, gdyż u Moravii wszystko, co konkretne jest realistyczne: rzeczy, przedmioty, pejzaże, postaci. Inni wskazywali na pewną teatralność jego świata literackiego i mieli zapewne rację. „Moje powieści – powiedział Moravia – są sztukami teatralnymi przerobionymi na powieści". Byli także krytycy, którzy mu zarzucali interwencjonalizm polityczny. Moravia często występował na trybunie, by mówić o zagrożeniach ludzkości: egoizmach bogatych państw, broniach nuklearnych, bezsensownych wojnach. Choć jego poglądy polityczne bliskie były Włoskiej Partii Komunistycznej, to jednak nigdy do niej nie przystał. Nie uprawiał literatury zaangażowanej. W rozmowie z Ferdinando Camon powiedział: „Wiem, że zaangażowanie prowadzi do produkowania złej literatury... lecz pisarz jest obywatelem jak wszyscy inni, kiedy to jest potrzebne, powinien on bronić swojej wolności i wolności ludzi w środowisku, w którym się narodził, biorąc nawet karabin, jeśli wymaga tego sytuacja".

Urodził się 28 listopada 1907 r. w Rzymie w rodzinie z dawna mieszczańskiej. Zadebiutował powieścią „Obojętni", która natychmiast przyniosła mu duży rozgłos. W latach trzydziestych był współpracownikiem pisma „Solaria", wychodzącym we Florencji. Po wojnie współpracował z wieloma dziennikami włoskimi[...]. W 1952 r. otrzymał prestiżową nagrodę Stega. W tym samym roku Święte Oficjum wprowadziło jego książki na indeks. W 1953 r. założył pismo „Nuovi Argumenti". Krytykę filmową uprawiał w „Expresso". Wiele jego powieści było przerabianych na użytek kina, między innymi wg „Pogardy" nakręcił film Godard, a wg „Konformisty" – Bertolucci.

Bronisław Mamoń (BM): *Tygodnik Powszechny* 1990 nr 41 s. 8

1918 | Marcello ma 11 lat | listopad | dobiega końca I wojna światowa. Włochy znajdują się po stronie zwycięzców, ale są osłabione politycznie i gospodarczo. Do kraju powracają żołnierze walczący na froncie; brak im pracy, pieniędzy i perspektyw na życie **| 1919 |** przez Włochy przetacza się fala strajków i protestów społecznych. W kraju panuje permanentny kryzys gospodarczy. Wśród burżuazji narasta strach przed komunizmem **| 23 marca |** powstaje Fascio Italiano di Combattimento – Włoski Związek Kombatantów pod wodzą Benito Mussoliniego. Powstają również bojówki faszystowskie – Czarne koszule. **| 1921 | Marcello ma 14 lat | 21 kwietnia |** faszystom udaje się zdobyć 36 mandatów w parlamencie **| 25 czerwca |** Pierwsze wystąpienie Mussoliniego w parlamencie **| 7—9 listopada |** zjazd *fasci,* na którym związek przemienia się w Narodową Partie Faszystowską **| 1922 | październik |** zgromadzenie sił faszystowskich w Neapolu, mobilizacja bojówek. Zwolennicy Mussoliniego rozpoczynają Marsz na Rzym. **| 28 października |** król Wiktor Emanuel III w obawie przed wojną domową, powierza Mussoliniemu rządy w państwie **1923 | styczeń |** powstanie Ochotniczej Milicji Bezpieczeństwa Narodowego **| 15 lipca |** uchwalenie nowej ordynacji wyborczej, która pozwoliła przejąć faszystom 2/3 mandatów w parlamencie **1924 | 10 czerwca |** zamordowany zostaje Giacomo Matteotti – socjalista, który jawnie krytykował Mussoliniego. **| 1924—1928 |** budowa reżimu faszystowskiego; delegalizacja wszystkich partii i organizacji poza NPF, wprowadzenie cenzury, budowa tajnej policji, przywrócenie kary śmierci, przejęcie kontroli nad gospodarką. **| 1929 |** faszystowski rząd podpisuje konkordat i nawiązuje dobre relacje z Kościołem Katolickim **| 1931 | Marcello ma 24 lata |** na profesorów uniwersyteckich nałożono obowiązek złożenia przysięgi na wierność faszyzmowi Ci, którzy odmawiają zostają pozbawieni pracy. **| 1935 |** Włochy dokonują agresji na Etiopię, włoscy żołnierze dokonują rzezi ludności cywilnej **| 1937 | Marcello ma 30 lat |** Włochy występują z Ligi Narodów i zacieśniają sojusz z hitlerowskimi Niemcami. **| 1939 | 10 maja |** podpisanie sojuszu militarnego z Niemcami **| 1940 | 10 czerwca |** Mussolini wypowiada wojnę Francji i Wielkiej Brytanii – Włochy ponoszą serię klęsk militarnych **| 1943 | Marcello ma 36 lat | 10 lipca |** desant aliantów na Sycylię **| 25 lipca |** Mussolini zostaje odwołany z funkcji premiera i aresztowany **| 8 września |** Włochy i alianci podpisują zawieszenie broni **| 12 września |** niemieccy spadochroniarze odbijają Mussoliniego. Na terenach zajętych przez wojska niemieckie powstaje marionetkowa Włoska Republika Socjalna. **| 1945 | kwiecień |** Mussolini usiłuje zbiec do Szwajcarii, zostaje pochwycony przez włoskich partyzantów **| 28 kwietnia |** Mussolini zostaje rozstrzelany, a jego ciało powieszone na stacji benzynowej w Mediolanie **| 1946 | 2 czerwca |** w wyniku referendum Włochy przekształcają się w republikę

W myśl interpretacji teorii poznawczych autorytaryzm jest [...] przede wszystkim sposobem widzenia świata. Na autorytarną wizję rzeczywistości składają się wzajemnie ze sobą powiązane przekonania i postawy osób, dla których rzeczywistość, w której żyją i działają, jest mało zrozumiała, nie mają nad nią kontroli, czują się od niej ze wszech miar uzależnione. Odpowiedzią na takie przekonanie o swojej sytuacji w świecie, a jednocześnie sposobem radzenia sobie z tą sytuacją jest gotowość do podporządkowania się autorytetom. Jest potrzeba oparcia się na sile i mądrości osób ułatwiających im swoimi wskazówkami i poleceniami działanie w świecie. Inny sposób radzenia sobie z poczuciem bezradności to odwoływanie się do zasad, praw, norm, które powinny być trwałe, dane jednostce, uznane jako jedyne dobre i bezwzględnie obowiązujące. Mają one ogromną moc oddziaływania – są bowiem busolą wyznaczającą prawidłowy kierunek postępowania. Sztywne i rygorystyczne traktowanie tych zasad daje poczucie pewności, oddala wahania, a także osobistą odpowiedzialność. W stosunku do osób naruszających normy oraz tych, które wyznają inne zasady, rodzi się nietolerancja. Ten rodzaj reakcji jest z jednej strony źródłem punitywności, z drugiej zaś – podziału na grupy wewnętrzne i zewnętrzne, na swoich, określanych mianem „my", i obcych, o których mówi się „oni".

Jadwiga Koralewicz *Autorytaryzm, lęk, konformizm*
Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR/Collegium Civitas Press
Warszawa 2008 s. 155—156

K

KONFORMIZM

POSTAWA BEZKRYTYCZNEGO PODPORZĄDKOWANIA SIĘ NORMOM, WARTOŚCIOM I POGLĄDOM UZNANYM ZA OBOWIĄZUJĄCE W DANEJ GRUPIE SPOŁECZNEJ; ZGADZANIE SIĘ Z CZYMŚ, PRZYSTOSOWANIE SIĘ DO CZEGOŚ

Słownik języka polskiego, Portal Wiedzy PWN

I wojnę światową uważano powszechnie za zmaganie ostateczne, a jej rezultat za definitywne zwycięstwo wolności. [...] Lecz upłynęło zaledwie kilka lat, a już wyłoniły się nowe systemy, które zaprzeczyły wszystkiemu, co w przekonaniu ludzi osiągnięto w ciągu wiekowych zmagań. Istotą tych nowych systemów, którym udało się zawładnąć całym społecznym i osobistym życiem człowieka, było podporządkowanie wszystkich ludzi – z wyjątkiem małej garstki – władzy, nad którą nie było kontroli.

Z początku wielu pocieszało się myślą, że zwycięstwo systemu autorytarnego zawdzięczać należy szaleństwu nielicznych osobników; szaleństwo to doprowadzi samo w porę do ich upadku. Inni, dufni w siebie, wierzyli, że Włochom czy też Niemcom zabrakło dostatecznie długiego okresu wrastania w demokrację, i dlatego należy spokojnie odczekać do chwili, kiedy osiągną oni polityczną dojrzałość demokracji zachodnich. Jeszcze innym powszechnym złudzeniem, może najniebezpieczniejszym, było przekonanie, że ludzie pokroju Hitlera podstępem tylko i oszustwem zawładnęli ogromnym aparatem państwowym; że oni i ich satelici sprawowali rządy wyłącznie za pomocą siły, a cała ludność była jedynie bezwolnym obiektem zdrady i terroru.

W następnych latach błędność tych wywodów okazała się oczywista. Byliśmy zmuszeni przyznać, że miliony ludzi w Niemczech z tym samym zapałem wyrzekły się wolności, z jakim ich ojcowie o nią walczyli; że zamiast chcieć wolności, szukano ucieczki od niej [...] Zrozumieliśmy także, że kryzys demokracji nie jest wyłącznie włoskim ani niemieckim problemem, lecz sprawą, przed którą staje każde państwo nowoczesne.

Erich Fromm *Ucieczka od wolności* s. 22

Z chwilą kiedy zostają zerwane pierwotne więzy zapewniające jednostce bezpieczeństwo, kiedy staje ona wobec świata zewnętrznego jako istnienie zupełnie oddzielne, otwierają się przed nią dwie drogi, na których może pokonać ów nieznośny stan bezsilności i osamotnienia. Jedną z dróg może dążyć ku „wolności pozytywnej", dobrowolnie łącząc się ze światem poprzez miłość i pracę, [...]. Drugim wyjściem będzie cofnięcie się, rezygnacja z wolności i próba przezwyciężenia samotności przez zasypanie szczeliny, jaka się utworzyła między indywidualnym „ja" a światem. Na tej drodze człowiek nie zjednoczy się już nigdy ze światem, tak jak to było, zanim wyłonił się jako „jednostka"; fakt odseparowania jest bowiem nieodwracalny; jest to tylko ucieczka przed sytuacją nie do zniesienia, która by uniemożliwiła życie, gdyby miała trwać nadal.

Erich Fromm *Ucieczka od wolności* s. 140—141

Ten właśnie mechanizm [ucieczki – przyp. red] jest rozwiązaniem, które większość normalnych ludzi znajduje w nowoczesnym społeczeństwie. Krótko mówiąc, jednostka przestaje być sobą; w pełni adoptuje ten rodzaj osobowości, który oferują jej wzory kulturowe; dzięki temu staje się zupełnie podobna do innych, taka, jaką ci inni spodziewają się zobaczyć. Znika rozbieżność miedzy „ja" i światem, a wraz z nią świadomy lęk przed samotnością i bezsiłą. Mechanizm ten można porównać z ochronną barwą, jaką przybierają niektóre zwierzęta. Tak dalece upodobniają się do otoczenia, że z trudem można je odróżnić. Osoba, która rezygnuje ze swego indywidualnego „ja" i staje się automatem, identycznym z milionem innych otaczających go automatów, nie musi już czuć się samotna i zalękniona. A jednak cena, jaką za to płaci – utrata samego siebie – jest wysoka.

Erich Fromm *Ucieczka od wolności* s. 180

Istotę autorytarnego charakteru określiliśmy jako jednoczesną obecność popędów sadystycznych i masochistycznych. Przez sadyzm rozumieliśmy dążenie do nieograniczonej władzy nad drugą osobą, połączone z mniej lub bardziej wyraźną żądzą niszczenia; przez masochizm – chęć roztopienia się w jakiejś wszechogarniającej potędze i uczestniczenia w jej mocy i chwale. Źródłem obu tendencji, zarówno sadystycznej, jak masochistycznej, jest niezdolność izolowanej jednostki do samotnej egzystencji i jej potrzeba symbiotycznych związków, które tę samotność przezwyciężają.

Erich Fromm *Ucieczka od wolności* s. 210

Spełniając oczekiwania innych, nie wyróżniając się, człowiek tłumi wątpliwości, co do swej tożsamości i osiąga pewien stopień bezpieczeństwa. Ale drogo to okupuje. Rezygnacja ze spontaniczności i indywidualności prowadzi do zablokowania życia. Choć żywy biologicznie, człowiek staje się emocjonalnie i umysłowo martwym automatem. Wykonuje czynności życiowe – ale życie przesypuje mu się przez palce niczym piasek. Za fasadą optymizmu i zadowolenia współczesny człowiek jest głęboko nieszczęśliwy; w istocie znajduje się na granicy rozpaczy. Desperacko lgnie do idei indywidualizmu; chce być inny i nie ma dla niego lepszej rekomendacji niż ta, że coś jest inne. [...] Człowiek nowoczesny jest żądny życia. Nie mogąc jednak jako automat doświadczać życia rozumianego jako spontaniczna aktywność, chwyta się zastępczo każdego rodzaju podniety i dreszczyku; emocji picia, sportów, przeżywania zastępczo wzruszeń fikcyjnych postaci na ekranie.

Jakie zatem jest znaczenie wolności dla człowieka współczesnego?

Uwolnił się od zewnętrznych więzów, które mogłyby go krępować w działaniu i myśleniu według własnych upodobań. Miałby swobodę postępowania wedle własnej woli, gdyby wiedział, czego chce, co myśli i co czuje. Lecz on nie wie. Nagina się do bezimiennych autorytetów i przyswaja sobie jakieś „ja", które nie jest jego. Im usilniej to czyni, tym bardziej czuje się bezsilny i tym bardziej musi się naginać do oczekiwań innych. Mimo pozorów optymizmu i inicjatywy, człowiek współczesny przepojony jest głębokim uczuciem niemocy, która sprawia, że martwym wzrokiem wpatruje się w zbliżającą się katastrofę, jak gdyby był tknięty paraliżem.

Przyglądając się ludziom powierzchownie, odnosimy wrażenie, że tak w życiu ekonomicznym, jak i społecznym funkcjonują nie najgorzej; byłoby jednak rzeczą niebezpieczną przeoczyć kryjące się za tą błyszczącą powłoką głębokie poczucie braku szczęścia. Kiedy życie przestaje coś znaczyć, bo jest nie spełnione, człowiek popada w rozpacz. Ludzie nie umierają spokojnie z głodu fizycznego; nie umierają też spokojnie z głodu psychicznego. Jeżeli w wypadku osoby normalnej interesujemy się jedynie jej potrzebami ekonomicznymi, jeśli nie dostrzegamy nieświadomego cierpienia typowego dla osoby zautomatyzowanej, oznacza to, że jesteśmy ślepi na niebezpieczeństwo zagrażające naszej kulturze u jej podstaw psychologicznych: gotowość zgody na każdą ideologię i każdego wodza, który przyrzeka rozrywkę i proponuje strukturę polityczną i symbolikę mającą rzekomo wnieść ład i znaczenie w życie jednostki. Rozpacz ludzkiego automatu to podatny grunt dla politycznych celów faszyzmu.

Erich Fromm *Ucieczka od wolności* s. 238—239

*** Wszystkie przytoczone fragmenty pochodzą z: Erich Fromm Ucieczka od wolności w tłumaczeniu Olgi i Andrzeja Ziemilskich wyd. Czytelnik, Warszawa 2007 Foreword II © 1965 by Erich Fromm**

Teatr Powszechny
im. Zygmunta Hübnera

Dyrektor Naczelny i Artystyczny
Jan Buchwald

Zastępca Dyrektora
Maria Juszczyk

Projekt plakatu oraz projekt graficzny programu
Joanna Górska, Jerzy Skakun

Redakcja programu
Karolina Kapralska

Licencja została wydana
przez Stowarzyszenie
Autorów ZAiKS

Druk
www.foldruk.pl

Wydawca
Teatr Powszechny im. Zygmunta Hübnera
03-801 Warszawa, ul. Zamoyskiego 20
T +22 818 00 01

Biuro Obsługi Widzów
T/F +22 818 48 19
bow@powszechny.art.pl

Bilety / Kasa
T +22 818 25 16
czynna od 12.00 do rozpoczęcia przedstawienia
(pon. do 18.00, w nd. od 14.00)
kasa@powszechny.art.pl

Internetowa sprzedaż biletów
www.ticketonline.pl
www.eBilet.pl
Eventim – Aleje Jerozolimskie 25

www.powszechny.art.pl

KANDYDAT 2016 WARSZAWA EUROPEJSKA STOLICA KULTURY
zakochaj się w Warszawie

Patroni medialni:

ŻYCIE WARSZAWY

Radio PiN
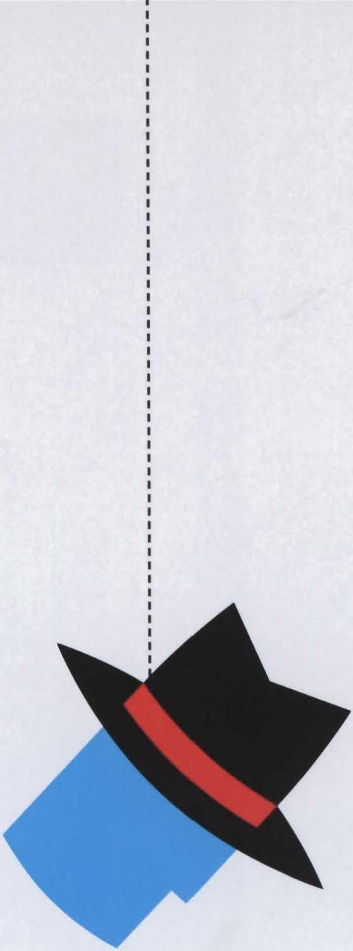
TVP WARSZAWA